
РОЗДІЛ III. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 347.6

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.01.8>

ОСОБЛИВОСТІ ВЛАШТУВАННЯ ДІТЕЙ ДО ДИТЯЧИХ БУДИНКІВ ТА ПРИЙОМНИХ СІМЕЙ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Грабовська Г.М.,

кандидат юридичних наук, доцент

Національний авіаційний університет

<https://orcid.org/0000-0002-4484-8295>

Белуга Ю.М.,

старший викладач

Національний авіаційний університет

<https://orcid.org/0000-0002-8442-7372>

Грабовська Г. М., Белуга Ю. М. Особливості влаштування дітей до дитячих будинків та прийомних сімей під час воєнного стану.

У статті досліджується питання функціонування дитячих будинків сімейного типу та прийомних сімей як важливих форм влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування в умовах воєнного стану. Звернено увагу на особливості прийому дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування до дитячих будинків сімейного типу та прийомних сімей під час військових подій в Україні. Звернено особливу увагу на законодавство України про соціальний захист дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а саме: Конституцію України, Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування», постанову Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану» від 22 березня 2022 р. № 349 та інші законодавчі акти, що регулюють правовідносини, пов'язані з наданням матеріальної, соціальної та правової допомоги дітям-сиротам, дітям, позбавленим батьківського піклування, а також особам із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Прийомна сім'я та дитячий будинок сімейного типу є одними з найефективніших форм влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Адже діти, чії батьки померли або в силу різних обставин не

можуть виконувати свої обов'язки, також потребують родинного тепла і виховання. А особливо маємо сумний результат страшної війни: тисячі дітей залишилися сиротами, втратили піклувальників чи опікунів, стикнулися з жахіттями війни, загубилися під час бомбардувань, евакуації з зон бойових дій, зникли безвісти, насильно вивезені на територію країни-агресора та не знають нічого про своїх батьків.

Ключові слова: сім'я, дитина, прийомна сім'я, дитячий будинок сімейного типу, правове регулювання, сирітство, військовий стан.

Grabovska G.M., Beluga Yu. M. Peculiarities of arrangement of children in orphans and foster families during martime.

The article examines the functioning of family-type orphanages and foster families as important forms of placement of orphans and children deprived of parental care in martial law. Attention is drawn to the peculiarities of the reception of orphans and children deprived of parental care in family-type orphanages and foster families during military events in Ukraine. Particular attention was paid to the legislation of Ukraine on social protection of orphans, children deprived of parental care, as well as orphans and children deprived of parental care, namely: the Constitution of Ukraine, the Law of Ukraine «On ensuring organizational and legal conditions of social protection of orphans, children deprived of parental care», the resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine» On amendments to some resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine on the protection of children's rights during

a state of emergency or martial law of March 22, 2022 № 349 and other legislative acts regulating legal relations related to the provision of material, social and legal assistance to orphans, children deprived of parental care, as well as persons from among orphans and children deprived of parental care. foster family and a family-type orphanage are some of the most effective forms of placement for orphans and children deprived of parental care. After all, children whose parents have died or are unable to perform their duties due to various circumstances also need family warmth and upbringing. And we have a particularly sad result of the terrible war: thousands of children were orphaned, lost guardians or guardians, faced the horrors of war, lost during bombings, evacuations from combat zones, disappeared, forcibly deported to the aggressor country and know nothing about their parents.

Key words: family, child, foster family, family-type orphanage, legal regulation, orphanhood, martial law.

Постановка проблеми. Україна, виконуючи приписи Конвенції про права дитини, зобов'язалася перед країнами-учасницями ООН забезпечити кожній дитині такий захист і піклування, які необхідні для її благополуччя.

Активні бойові дії на території України мають катастрофічні наслідки, ставлять сім'ї у кризові ситуації і можуть призводити до розлуки батьків і дітей. Історії скалічених війною дитячих доль сколихнули українське суспільство і породили бажання багатьох людей надати турботу і захист кожній дитині, яка залишилась без батьківського піклування під час воєнного стану.

Дане питання, сьогодні, вирішується на державному рівні за допомогою різних механізмів урегулювання, дослідження яких допомагає вдосконалити сферу соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

В Україні на сьогодні вже існують позитивні напрацювання державних органів, щодо діяльності альтернативних форми соціального захисту сиріт. Але чисельність дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування залишається значною і саме тому потребує з боку держави вжиття альтернативних заходів та інноваційних підходів у соціальній сфері.

Актуальність теми обумовлена в дослідженні особливостей соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування під час військових дій, адже наше суспільство, наша держава зіштовхнулася з масовим зростанням кількості дітей, які сиротіють у зв'язку з воєнними діями в Україні.

Аналіз публікацій. Дослідження в напрямі запропонованої тематики, а саме правовий, соціальний аспект захисту прав осіб позбавлених батьківського піклування досить широко обгово-

рюється науковцями. Серед них необхідно виділити: Л. М. Баранову, В. І. Борисову, В. С. Гопанчука, І. В. Жилінкову, Н. С. Кузнецову, З. В. Ромовську, Ю.С. Червоного, Я.М. Шевченко, С. Я. Фурсу, Д.В. Боброву, В.Ю. Євко, Ю. Ю. Черновалюк, О.О.Свіжа, А.С. Суходольська та ін. Проте, особливої уваги потребує питання соціального захисту дітей-сиріт у військовий період.

Метою статті є дослідження особливостей соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування під час військових дій в Україні.

Виклад основного матеріалу. Право дитини на сім'ю закріплено на законодавчому рівні і перш за все – в Конвенції ООН про права дитини, Конституції України та Сімейному кодексі України. Бажання взяти на виховання дитину, народжену іншими, є ознакою нашої культури і виникає тільки у небайдужих до чужого горя, душевно щедрих і готових до самопожертви людей. Тільки виховання в сім'ї відповідає інтересам дитини. Сімейними формами виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування є усиновлення, опіка, піклування, прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу.

Законодавство України про соціальний захист дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, складається з: Конституції України, Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування», постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану» від 22 березня 2022 р. № 349 та інших законодавчих актів, що регулюють правовідносини, пов'язані з наданням матеріальної, соціальної та правової допомоги дітям-сиротам, дітям, позбавленим батьківського піклування, а також особам із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. В Україні існує розгалужена мережа державних органів, на яких покладено обов'язок піклуватися про дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, зокрема: служби у справах дітей, органи опіки та піклування, органи освіти та науки, управління (відділи) у справах молоді та спорту, центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді й інші. Основною метою діяльності таких центрів є створення соціальних умов для життєдіяльності, гармонійного й різнобічного розвитку дітей і молоді, захист їх конституційних прав, свобод і законних інтересів, задоволення культурних та духовних потреб [1].

Діти – це найбільша цінність. Належне виховання дітей-сиріт, та дітей позбавлених батьківського піклування є пріоритетом для будь-якої держави. Так, в українському законодавстві пе-

редбачені такі форми виховання дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування як дитячий будинок сімейного типу та прийомна сім'я.

Виходячи з норм Закону України "Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування" ст. 1 визначає передачу до дитячого будинку сімейного типу - прийняття в окрему сім'ю, яка створюється за бажанням подружжя або окремої особи, яка не перебуває у шлюбі, на виховання та для спільного проживання не менш як п'яти дітей-сиріт та/або дітей, позбавлених батьківського піклування. Дитячий будинок сімейного типу є важливим соціальним інститутом, що може забезпечити сімейне оточення та соціальне виховання дитини [2].

За своїм змістом інститути прийомної сім'ї та дитячого будинку сімейного типу схожі. Відмінність полягає в кількості, яких беруть на виховання, а також в умовах створення та функціонування дитячого будинку сімейного типу. Суть діяльності дитячого будинку полягає в тому, що цей будинок створюється місцевими органами влади. Орган опіки та піклування на умовах, визначених законом, іншими правовими актами, а також договором передає в сім'ю на виховання зазначених дітей. Тим самим, держава виконує покладений на неї обов'язок щодо забезпечення виховання дітей, які залишилися без піклування батьків, передбачену Конвенцією ООН «Про права дитини» і Декларацією ООН «Про соціальні і правові принципи, що стосуються захисту і благополуччя дітей, особливо при передачі дітей на виховання та їх усиновлення на національному і міжнародному рівнях».

Національна стратегія реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 рр. [3] під альтернативним доглядом за дітьми визначає форми догляду за дітьми, які з певних причин не можуть проживати з біологічними батьками (установлення опіки та піклування, улаштування в прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу, патронатні сім'ї, дитячі заклади з умовами проживання, наближеними до сімейних [4, с.84]. У Декларації прав дитини записано, що дитині повинні бути забезпечені соціальний захист і надані можливості та відповідні умови нормальним шляхом і в умовах свободи і достоїнств розвиватися фізично, розумово, морально, духовно. Зміст нормативно-правових актів має сприяти задоволенню інтересів дитини. Саме тому, одне з головних завдань формування стратегії розвитку держави був і буде захист дитини, особливо в її дитячі роки, коли відбувається моральне, фізичне становлення особистості, засвоєння національних та загальнолюдських цінностей. Тому діяльність усіх відповідних соціальних інститутів має бути спрямована на створення таких форм виховання

й утримання дитини-сироти, які б могли певною мірою пом'якшити негативні наслідки діяльності деструктивних сімей.

Проте, враховуючи військові події в Україні, необхідно звернути увагу на постанову Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану», де встановлено, що під час дії на території України надзвичайного або воєнного стану: до дитячого будинку сімейного типу можуть влаштуватися діти, які залишилися без батьківського піклування, на умовах тимчасового влаштування в межах передбаченої граничної чисельності дітей у дитячому будинку сімейного типу, а також, це стосується прийомних сімей, які можуть тимчасово влаштувати дітей, які залишилися без батьківського піклування, на умовах тимчасового влаштування в межах передбаченої граничної чисельності дітей у прийомній сім'ї. Також рішення Уряду спрощує процедуру влаштування дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, під опіку або піклування родичів [5].

Чинні нормативні акти не надавали можливості влаштувати таких дітей до сімейних форм виховання. Більше того, процедура влаштування дітей під опіку або піклування родичів вимагає такого переліку документів, який в умовах воєнного стану практично нереально зібрати. При цьому для дітей, травмованих війною та втратою зв'язку з батьками, дуже важливо знаходитися в умовах, максимально наближених до сімейних.

У Міністерстві соціальної політики напрацьовали рішення, яке дає можливість дітям перебувати під час війни на умовах тимчасового влаштування в прийомній сім'ї або в дитячих будинках сімейного типу, чи за спрощеною процедурою – під опікою або піклуванням родичів. Це забезпечить найкращі інтереси дитини до того моменту, поки не буде з'ясовано, що саме сталось з її батьками.

Окрім того, Порядок провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 р. № 866, доповнено розділом «Особливості влаштування дітей, які залишилися без батьківського піклування, у тому числі дітей, розлучених із сім'єю, дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, у разі введення на території України надзвичайного або воєнного стану».

Так, під час дії на території України надзвичайного або воєнного стану діти, які залишилися без батьківського піклування, у тому числі діти, розлучені із сім'єю, тимчасово влаштовуються відповідно до п. 31 цього Порядку, до функціонуючих прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу на умовах тимчасового влаштування в межах передбаченої граничної чисельності дітей, які можуть бути влаштовані до таких форм виховання.

Звісно, що коли сім'я, приймає дітей-сиріт у військовий час, необхідно проінформувати державні органи, щодо місця перебування дитини-сироти. У разі відсутності технічної можливості видати наказ служби у справах дітей за місцем функціонування відповідної прийомної сім'ї або дитячого будинку сімейного типу діти влаштовуються за наказом служби у справах дітей відповідної обласної та міської військової адміністрації, а у разі набуття тимчасово влаштованою дитиною статусу дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування, така дитина влаштовується до прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу на загальних підставах з призначенням виплати державної соціальної допомоги.

Під час дії на території України надзвичайного або воєнного стану особа, яка перебуває у сімейних, родинних відносинах (у тому числі хрещені батьки) з дитиною-сиротою або дитиною, позбавленою батьківського піклування, виявила бажання взяти її під опіку, піклування подає службі у справах дітей за місцем свого проживання або за місцем виявлення дитини такі документи: заяву; копію паспорта громадянина України; документи, що підтверджують сімейні, родинні зв'язки особи з дитиною; довідку від нарколога та психіатра про відсутність перебування на обліку; довідку про наявність чи відсутність судимості, видану територіальним центром з надання сервісних послуг МВС за місцем проживання заявника або через Портал «Дія». У разі неможливості її отримання, кандидат в опікуни, піклувальники подає заяву про відсутність притягнення його до кримінальної відповідальності відповідно до статей Кримінального кодексу України, зазначених у п. 10 ч. 1 ст. 212 Сімейного кодексу України. Відповідальність за достовірність наданої службі у справах дітей інформації щодо відсутності судимості покладається на опікунів чи піклувальників.

Під час дії на території України надзвичайного або воєнного стану проходження особами, в сім'ї яких влаштовуються діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, під опіку, піклування, курсу навчання з виховання таких дітей у центрі соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді не вимагається.

На період тимчасового влаштування діти вважаються вихованцями закладів різних типів, форм власності та підпорядкування, до яких вони влаштовані відповідно до законодавства до введення надзвичайного або воєнного стану.

Відповідно до «Постанови про функціонування дитячого будинку сімейного типу», вони мають взаємодіяти на партнерських засадах в інтересах дитини, поділяючи відповідальність щодо забезпечення її потреб. Підтримка цих партнерських відносин є одним із завдань вихователя. З одного боку, він може отримати допомогу, з іншого – його робота знаходиться під постійним наглядом соці-

альних служб – і вихователь загалом не є вільним у прийнятті рішень щодо виховання дитини [6]. Батьки-вихователі отримують індивідуальний житловий будинок або багатокімнатну квартиру, а також необхідні меблі, побутову техніку та інші предмети тривалого вжитку. Діти – вихованці дитячого будинку сімейного типу мають пільги та гарантії, які встановлені для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, вони також зберігають право на раніше призначені аліменти, пенсію та інші види державної допомоги.

Висновки. Отже, держава визнала, що одним із найважливіших завдань є створення оптимальних умов для підтримки соціально незахищених категорій дітей.

Сьогодні найбільш ефективним у цьому відношенні визнається передача дітей позбавлених батьківського піклування на виховання у сім'ю, бо сім'я – це природне середовище дитини і вплив батьків на її виховання і життя є домінуючим. Незаперечним тому є те, що запровадження інституту прийомної сім'ї, утворення дитячих будинків сімейного типу значно поліпшить як соціально-правовий, так і морально-психологічний стан дітей-сиріт та дітей, що позбавлені батьківського піклування. Тисячі обездолених дітей відчують запрограмовану природою специфіку їх комфорту, реальну батьківську турботу, отримують навички для майбутнього життя і збережуть інстинкти побудови власної сім'ї.

Саме шляхом створення альтернативних форм сімейного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, можна виконати вимоги міжнародних документів щодо забезпечення прав дитини, в тому числі дитини-сироти – зростати в сімейному оточенні, в атмосфері щастя, любові та взаєморозуміння.

Таким чином, прийомні сім'ї та дитячі будинки сімейного типу – це такі форми влаштування дітей-сиріт, за яких діти-сироти мають довгострокове або короткочасне перебування дитини в сім'ї з його повним державним забезпеченням і виплатою грошової допомоги особам, які взяли на себе турботу про їхнє виховання.

В Україні станом на 30.09.2021 є майже 69 тисяч дітей-сиріт, і дітей позбавлених батьківського піклування, серед яких 17 тисяч чекають на усиновлення. Проте, враховуючи, військові дії в Україні, кількість дітей-сиріт збільшиться у кілька разів.

Зробивши аналіз правового забезпечення у сфері соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства, слід вказати про реактивність державних органів на складну військову ситуацію, також необхідно належно впорядкувати та пристосувати нормативно-правову базу у питанні регулюванні функціонування дитячих будинків сімейного типу, це в свою чергу сприятиме захисту прав і законних інтересів усіх суб'єктів

дитячого будинку сімейного типу – батьків-вихователів, вихованців, органу опіки та піклування, оскільки, не маючи статусу батьків-вихователів, також існує низький рівень дієвості та системності державних інституцій щодо регулювання нормативно-правових документів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дітей можуть влаштувати у прийомні сім'ї та будинки сімейного типу: процедура та умови. 2022. URL: https://galinfo.com.ua/news/na_chas_viyny_ditey_mozhut_vlashtuvaty_u_pryyomni_simi_ta_budynky_simeynogo_typu_yaka_protседura_ta_umovy_382928.ht.
2. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування" URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/>.
3. Національна стратегія реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 рр. URL: <https://www.kmu.gov.ua/pras>.
4. Солодухіна Л. С. Особливості нормативно-правового врегулювання альтернативного догляду за дітьми в Україні. *Соціальна і гуманітарна політика Вісник НАДУ при Президенті України (Серія "Державне управління")* Вип. 2. 2018. С.82-90.
5. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану: Постанова від 22 березня 2022 р. № 349.
6. «Положення про дитячий будинок сімейного типу» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/>.